तन्तुपर्व्व, [न्] क्ली, (तन्तुः यज्ञोपवीतिः तत्प्रदानाय यत् पर्व्व तिथिरित्यर्थः।) परमेश्वरोपवीतिदानतिथिः। सा श्रावणी पूर्णिमा। इति तिथ्यादितत्त्वम्॥

तन्तुनागः, पुं, (तन्तुर्नाग इव।) ग्राहः। इति हेमचन्द्रः॥

तन्तुनिर्यासः, पुं, (तन्तुनेव निर्य्यासः तन्तुवत् निर्य्यासो यस्य वा।) तालः। इति शब्दरत्नावली॥

तन्तुभः, पुं, (तन्तुरिव भातीति। भा+कः।) सर्षपः। इत्यमरः।२।९।१७॥ वत्सः। इति जटाधरः॥

तन्तुरं, क्ली, (तन्तुरस्त्यस्येति। तन्तु+कुञ्जादित्वात् रः।) मृणालम्। इति शब्दरत्नावली॥

तन्तुलं, क्ली, (तन्तुरम्। रस्य लत्वम्।) मृणालम्। इति हेमचन्द्रः॥

तन्तुवापः, पुं, (तन्तून् वपतीति। वप+"कर्म्मण्यण्।" ३।२।१। इति अण्।) तन्त्रवायः। इति जटाधरः॥ ताँति इति भाषा॥ तन्त्रम्। इति शब्दमाला॥ ताँत् इति भाषा॥

तन्तुवायः, पुं, (तन्तून् वयति विस्तारयति जालाकारेणेति। वे+"संज्ञायाञ्च।" ६।२।७७। इत्यण्।) लूता। इत्यमरः।२।६।१३॥ (तन्तून् वयतीति। वे+"कर्म्मण्यण्।" ३।२।१। इत्यण्।) तन्त्रवायः। इति शब्दरत्नावली॥ (यथा, मनुः।८।३९७।
"तन्तुवायो दशपलं दद्यादेकपलाधिकम्॥")

तन्तुविग्रहा, स्त्री, (विगृह्यतेऽसौ। वि+ग्रह+अप्। विग्रहो देहः। तन्तुभिर्निर्म्मितो विग्रहोऽस्याः।) कदली। इति त्रिकाण्डशेषः॥

तन्तुशाला, स्त्री, (तन्तुवपनार्थं या शाला गृहमित्यर्थः।) तन्तुवपनगृहम्। ताँत्घर इति भाषा। तत्पर्य्यायः। गर्त्तिका २। इति हेमचन्द्रः॥

तन्तुसन्ततं, त्रि, (तन्तुना तन्तुभिर्व्वा सन्ततं व्याप्तम्।) सूत्रविस्तृतवस्त्रादि। सिङ्गान कापड़ इति भाषा। तत्पर्य्यायः। ऊतम् २ स्यूतम् ३ उतम् ४। इत्यमरः।३।१।१०१॥

तन्तुसारः, पुं, (तन्तुः एव सारो यत्र।) गुवाकवृक्षः। इति त्रिकाण्डशेषः॥

तन्त्रं, क्ली, (तनोति तन्यते इति वा। तन+कर्त्रादौ यथायथं ष्ट्रन्। तत्रि कुटुम्बधारणे+घञ् वा।) कुटुम्बकृत्यम्। (कुलप्रतिष्ठादिकस्थितिः। यथा, महाभारते।१३।४८।६।
"सर्व्वानुपायानथ सम्प्रधाय
समुद्धरेत् स्वस्य कुलस्य तन्त्रम्॥")
सिद्धान्तः। ओषधिः। प्रधानम्। तन्त्रवायः। परिच्छदः। श्रुतिशाखाविशेषः। हेतुः। उभयार्थप्रयोजकम्। इतिकर्त्तव्यता। इति मेदिनी॥ राष्ट्रम्। परच्छन्दः। करणम्। अर्थसाधकः। तन्तुः। सैन्यम्। स्वराष्ट्रचिन्ता। इति हेमचन्द्रः॥ (यथा, माघे।२।८८।
"तन्त्रावापविदा योगैर्मण्डलान्यधितिष्ठता॥")
प्रबन्धः। इति शब्दरत्नावली॥ शपथः। इति धरणिः॥ धनम्। गृहम्। वपनसाधनम्। (यथा, महाभारते।१।३।१४०। "तदापश्यत् स्त्रियौ तन्त्रे अधिरोप्य सुवेमे पटं वयन्तौ॥") कुलम्। इति नानार्थध्वनिमञ्जरी। (शास्त्रम्। इति विश्वः। यथा, देवीभागवते।२।११।१९।
"अवैरज्ञमतन्त्रज्ञं बालचेष्टासमन्वितम्॥"
व्यवहारः। नियमादिः। यथा, महाभारते।१।१०३।२६।
"श्रुत्वा त्वं प्रतिपद्यस्व प्राज्ञैः सह पुरोहितैः।
आपद्धर्म्मार्थकुशलैर्लोकतन्त्रमवेक्ष्य च॥")
शिवोक्तशास्त्रम्। तच्च चतुःषष्टिसंख्यकम्। यथा,—
"सिद्धीश्वरं महातन्त्रं कालीतन्त्रं कुलार्णवम्।
ज्ञानार्णवं नीलतन्त्रं फेत्कारीतन्त्रमुत्तमम्॥
देव्यागमं उत्तराख्यं श्रीक्रमं सिद्धियामलम्।
मत्स्यसूक्तं सिद्धसारं सिद्धिसारस्वतं तथा॥
वाराहीतन्त्रं देवेशि! योगिनीतन्त्रमुत्तमम्।
गणेशविमर्षिणी तन्त्रं नित्यातन्त्रं शिवागमम्॥
चामुण्डाख्यं महेशानि! मुण्डमालाख्यतन्त्रकम्।
हंसमाहेश्वरं तन्त्रं निरुत्तरमनुत्तमम्॥
कुलप्रकाशकं देवि! कल्पं गान्धर्व्वकं शिवे!।
क्रियासारं निबन्धाख्यं स्वतन्त्रं तन्त्रमुत्तमम्॥
सम्मोहनं तन्त्रराजं ललिताख्यं तथा शिवे!।
राधाख्यं मालिनीतन्त्रं रुद्रयामलमुत्तमम्॥
बृहत्श्रीक्रमं तन्त्रं गवाक्षं सुकुमुदिनी।
विशुद्धेश्वरतन्त्रञ्च मालिनीविजयं तथा॥
समयाचारतन्त्रञ्च भैरवीतन्त्रमुत्तमम्।
योगिनीहृदयं तन्त्रं भैरवं परमेश्वरि!॥
सनत्कुमारकं तन्त्रं योनितन्त्रं प्रकीर्त्तितम्।
तन्त्रान्तरञ्च देवेशि! नवरत्नेश्वरं तथा॥
कुलचूड़ामणितन्त्रं भावचूड़ामणीयकम्।
तन्त्रदेवप्रकाशञ्च कामाख्यानामकं तथा॥
कामधेनु कुमारी च भूतडामरसंज्ञकम्।
मालिनीविजयं तन्त्रं यामलं ब्रह्मयामलम्॥
विश्वसारं महातन्त्रं महाकालं कुलामृतम्।
कुलोड्डीशं कुब्जिकाख्यं यन्त्रचिन्तामणीयकम्॥
एतानि तन्त्ररत्नानि सफलानि युगे युगे।
कालीविलासकादीनि तन्त्राणि परमेश्वरि!॥
कालकल्पे सुसिद्धानि अश्वक्रान्तासु भूमिषु।
महाचीनादितन्त्राणि अविकल्पे महेश्वरि!॥
सुसिद्धानि वरारोहे! रथक्रान्तासु भूमिषु॥"
इति महासिद्धिसारस्वतम्॥ * ॥
अपि च।
"चतुःषष्टिश्च तन्त्राणि यामलादीनि पार्व्वति!।
सफलानीह वाराहे! विष्णुक्रान्तासु भूमिषु॥
कल्पभेदेन तन्त्राणि कथितानि च यानि च।
पाषण्डमोहनायैव विफलानीह सुन्दरि!॥"
इति महाविश्वसारतन्त्रम्॥
तत्रागमस्य लक्षणं यथा,—
"सृष्टिश्च प्रलयश्चैव देवतानां यथार्च्चनम्।
साधनञ्चैव सर्व्वेषां पुरश्चरणमेव च॥
षट्कर्म्मसाधनञ्चैव ध्यानयोगश्चतुर्व्विधः।
सप्तभिर्लक्षणैर्युक्तमागमं तद्विदुर्बुधाः॥" * ॥
यामलस्य लक्षणम्।
"सृष्टिश्च ज्योतिषाख्यानं नित्यकृत्यप्रदीपनम्।
क्रमसूत्रं वर्णभेदो जातिभेदस्तथैव च॥
युगधर्म्मश्च संख्यातो यामलस्याष्टलक्षणम्॥" * ॥
तन्त्रस्य लक्षणम्।
"सर्गश्च प्रतिसर्गश्च मन्त्रनिर्णय एव च।
देवतानाञ्च संस्थानं तीर्थानाञ्चैव वर्णनम्॥
तथैवाश्रमधर्म्मश्च विप्रसंस्थानमेव च।
संस्थानञ्चैव भूतानां यन्त्राणाञ्चैव निर्णयः॥
उत्पत्तिर्व्विबुधानाञ्च तरूणां कल्पसंज्ञितम्।
संस्थानं ज्योतिषाञ्चैव पुराणाख्यानमेव च॥
कोषस्य कथनञ्चैव व्रतानां परिभाषणम्।
शौचाशौचस्य चाख्यानं नरकाणाञ्च वर्णनम्॥
हरचक्रस्य चाख्यानं स्त्रीपुंसोश्चैव लक्षणम्।
राजधर्म्मो दानधर्म्मो युगधर्म्मस्तथैव च॥
व्यवहारः कथ्यते च तथा चाध्यात्मवर्णनम्॥
इत्यादिलक्षणैर्युक्तं तन्त्रमित्यभिधीयते॥" * ॥
तस्य माहात्म्यम्।
"विष्णुर्व्वरिष्ठो देवानां ह्रदानामुदधिस्तथा।
नदीनाञ्च यथा गङ्गा पर्व्वतानां हिमालयः॥
अश्वत्थः सर्व्ववृक्षाणां राज्ञामिन्द्रो यथा वरः।
देवीनाञ्च यथा दुर्गा वर्णानां ब्राह्मणो यथा॥
तथा समस्तशास्त्राणां तन्त्रशास्त्रमनुत्तमम्॥
सर्व्वकामप्रदं पुण्यं तन्त्रं वै वेदसम्मितम्।
कीर्त्तनं देवदेवस्य हरस्य मतमेव च॥
पावनं श्रद्दधानानामिह लोके परत्र च॥" * ॥
तस्य श्लोकसंख्या यथा,—
"न शक्यं विस्तराद्वक्तुमपि वर्षशतैरपि।
संक्षेपाद्वै प्रवक्ष्यामि लोककल्पोक्तवर्त्मना॥
दिवि देवे नवलक्षं पाताले ब्रह्मशासने॥
लक्षमात्रं भारते च क्षितौ तन्त्राणि यानि च।
आगमं त्रिविधं प्रोक्तं चतुर्थमैश्वरं स्मृतम्॥
कल्पश्चतुर्व्विधः प्रोक्तः आगमो डामरस्तथा।
यामलश्च तथा तन्त्रं तेषां भेदाः पृथक् पृथक्॥
मुक्तकाख्यं प्रपञ्चश्च सारदाख्यञ्च नारदः।
महार्णवश्च कपिलो योगः कल्पः कपिञ्जलः॥
अमृतशुद्धिर्वीरश्च सिद्धसंवरणन्तथा।
प्रथमोऽष्टसहस्रन्तु श्लोका दश प्रकीर्त्तिताः॥
द्वितीयो मुक्तकस्तत्र षट्सहस्राणि संख्यया।
श्लोकाः शतार्द्धसंख्यातास्तृतीयस्त्रिसहस्रकः॥
शतद्वयं साधिकञ्च श्लोकानां पञ्चविंशतिः।
त्रिंशोत्तरसहस्राणि श्लोकानां भानुसंख्यया॥
प्रपञ्चे प्रथमे तन्त्रे द्वितीये वसुसंख्यया।
सहस्राणि तथा श्लोकाः सप्तविंशतिसंख्यया॥
भूतनेत्रसहस्राणि तृतीये पञ्चसहस्रकम्।
शतत्रयं पङ्क्तिश्लोकाः प्रपञ्चः कथितस्त्रिधा॥
कलासंख्या सहस्राणि शारदायाः प्रकीर्त्तिताः।
पञ्चविंशाधिकाः श्लोका वसुश्लोकाश्च नारदे॥
विंशतिश्च सहस्राणि षट्सहस्राणि संख्यया।
वसुश्लोकाश्च कथिताः कपिले श्लोकसंख्यया॥
त्रयोदशसहस्राणि कालोत्तरशतत्रयम्।